

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

**TALABALARDA O‘ZARO IJTIMOY- PSIXOLOGIK TA‘SIR
KOMPETENTLARINING SHAKLLANTIRILISHIGA DOIR NAZARIY
YONDASHUVLAR TAHLILI**

Umaraliyeva Hilola Fazliddin qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi

E-mail: umaraliyevahilola4@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18675163>

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta‘sir kompetentlarini shakllantirish masalasi nazariy jihatdan tahlil qilingan. Ijtimoiy-psixologik ta‘sir kompetentligi shaxsning boshqalar bilan samarali muloqot qilish, ularning fikri, hissiy holati va xulq-atvoriga ongli hamda ijobiy ta‘sir ko‘rsatish, shuningdek, tashqi ta‘sirlarni to‘g‘ri qabul qila olish qobiliyatlari majmui sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda ijtimoiy o‘rganish, gumanistik va sistemali yondashuvlar asosida mazkur kompetentlikning ilmiy asoslari yoritilgan. Shuningdek, uning kognitiv, emotsional, xulq-atvoriy va refleksiv komponentlari tahlil qilinib, ularning uyg‘unligi talabaning ijtimoiy moslashuvi, psixologik farovonligi va kasbiy tayyorgarligini ta‘minlovchi muhim omil ekani asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-psixologik ta‘sir, kompetentlik, ijtimoiy-shaxsiy kompetentlik, kognitiv komponent, emotsional komponent, xulq-atvoriy komponent, refleksiv komponent, talaba shaxsi, ijtimoiy moslashuv, psixologik farovonlik.

**THEORETICAL ANALYSIS OF APPROACHES TO THE FORMATION OF
INTERPERSONAL SOCIO-PSYCHOLOGICAL INFLUENCE COMPETENCIES IN
STUDENTS**

Annotation: This article provides a theoretical analysis of the issue of forming interpersonal socio-psychological influence competencies in students. Socio-psychological influence competence is interpreted as a set of abilities that enable an individual to communicate effectively with others, consciously and positively influence their opinions, emotional states, and behavior, as well as correctly perceive external influences. The study examines the scientific foundations of this competence based on social learning theory, humanistic, and systemic approaches. In addition, the cognitive, emotional, behavioral, and reflective components of the competence are analyzed, and it is substantiated that their integration serves as an important factor in ensuring students’ social adaptation, psychological well-being, and professional preparedness.

Keywords: socio-psychological influence, competence, social-personal competence, cognitive component, emotional component, behavioral component, reflective component, student personality, social adaptation, psychological well-being.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ
КОМПЕТЕНЦИЙ МЕЖЛИЧНОСТНОГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО
ВОЗДЕЙСТВИЯ У СТУДЕНТОВ**

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Аннотация: В статье представлен теоретический анализ проблемы формирования у студентов компетенций межличностного социально-психологического воздействия. Компетентность социально-психологического воздействия рассматривается как совокупность способностей личности к эффективному взаимодействию с другими людьми, сознательному и позитивному влиянию на их мнения, эмоциональные состояния и поведение, а также к адекватному восприятию внешних воздействий. В исследовании раскрываются научные основы данной компетентности с позиций теории социального научения, гуманистического и системного подходов. Также анализируются когнитивный, эмоциональный, поведенческий и рефлексивный компоненты компетентности, обосновывается их интеграция как важный фактор социальной адаптации, психологического благополучия и профессиональной подготовленности студентов.

Ключевые слова: социально-психологическое воздействие, компетентность, социально-личностная компетентность, когнитивный компонент, эмоциональный компонент, поведенческий компонент, рефлексивный компонент, личность студента, социальная адаптация, психологическое благополучие.

Kirish. Talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlari — bu talabaning boshqa odamlar bilan muloqot jarayonida ularning fikri, hissiy holati va xulq-atvoriga ijobiy, ongli va samarali ta’sir ko‘rsata olish, shu bilan birga boshqalarning ta’sirini to‘g‘ri qabul qila olish qobiliyatlari majmuidir [1]. Qisqa xulosa qilsak, odamlar bilan to‘g‘ri gaplasha olish, jamoada o‘zini tutishni bilish, boshqalarni tushunish va ularga moslasha olish, kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal qilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lgan insonda ijtimoiy- psixologik ta’sir kompetentlari shakllangan deyish mumkin [10].

Ijtimoiy-shaxsiy kompetentlik bu – shaxsning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, o‘zaro munosabatlarga kirishish, muloqot qilish, ijtimoiy rollarni bajarish, ijtimoiy me’yorlarga mos ravishda o‘zini tutish qobiliyatidir[9]. . Shuningdek, bu kompetentlik o‘z-o‘zini anglash, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik, fuqarolik pozitsiyasi, tanqidiy fikrlash, mas’uliyatni his etish, o‘zini boshqarish va rivojlantirishni o‘z ichiga oladi [7]. Ijtimoiy-shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish nafaqat shaxsiy yutuq, balki ijtimoiy barqarorlik, fuqarolik jamiyatining shakllanishi, demokratik qadriyatlar mustahkamlanishi uchun muhim omildir. Ayniqsa, talabalar – ertangi kun mutaxassislari, rahbarlari, fikr yetakchilari sifatida bu kompetensiyani o‘zlashtirishlari shart. [5]

Adabiyotlar tahlili.

1. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi (Bandura, 1977). Talabalarning o‘zaro ijtimoiy-psixologik kompetentligi model olish, kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanadi. Ular atrofdagi yetakchi shaxslar, o‘qituvchilar va tengdoshlar bilan muloqotda bo‘lib, samarali xatti-harakatlarni o‘rganadilar. Bu yondashuv kompetentlikni faqat nazariy bilimlar bilan cheklamasdan, amaliy faoliyat orqali rivojlanishini ta’kidlaydi[2].

2. Gumanistik yondashuv (Rogers, Maslow). Gumanistik psixologiya nuqtai nazaridan, shaxsning ichki motivatsiyasi, o‘zini anglash va ijobiy o‘zini idrok etish kompetentlikni

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. [3, 4]. Talaba o‘z qobiliyatlariga ishonishi va ichki resurslarni faol ishga solishi orqali samarali muloqot va ijtimoiy moslashuvchanlikni egallaydi [3].

3. Sistemali yondashuv. Talabani ijtimoiy, akademik va psixologik kontekst bilan bog‘liq tizim sifatida o‘rganish, kompetentlikning ko‘p qirrali shakllanishini tushuntirishga yordam beradi. Shaxslararo ta’sirlar, guruh dinamikasi va akademik muhitning o‘zaro bog‘liqligi kompetentlikni rivojlantirishga bevosita ta’sir qiladi [5]

2. Shakllanish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar. Ilmiy tadqiqotlar kompetentlikni rivojlantirishga quyidagi omillar ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rsatadi:

- Individual xususiyatlar: shaxsiy motivatsiya, o‘z-o‘zini qadrlash, stressga chidamlilik, empatiya.

- Ijtimoiy kontekst: tengdoshlar va o‘qituvchilar bilan muloqot, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, guruh ichidagi munosabatlar.

- Akademik muhit: dars metodikasi, interaktiv mashg‘ulotlar, onlayn va oflayn o‘quv jarayoni.

- Texnologik vositalar: generativ sun‘iy intellekt va boshqa raqamli platformalardan foydalanish, ularning psixologik va muloqotga ta’siri. Bu omillar bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, kompetentlikning shakllanish jarayonini murakkab va ko‘p qirrali qiladi [8]

3. Kompetentlikni o‘lchash va rivojlantirish

- O‘lchash usullari: psixologik testlar, anketalar, observatsiya, o‘z-o‘zini baholash.

- Rivojlantirish strategiyalari: kooperativ o‘qitish, rolli o‘yinlar, guruh loyihalari, psixologik treninglar (empatiya va ijtimoiy idrokni rivojlantirish), raqamli simulyatsiyalar va interaktiv mashg‘ulotlar.

Shuningdek, kompetentlikni rivojlantirish pedagogik va psixologik aralashuvlar bilan birgalikda amalga oshirilsa, talabaning shaxsiy rivojlanishi, psixologik farovonligi va jamoaviy faoliyati uchun yanada samarali natijalar beradi.

Talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik kompetentlik — bu ko‘p komponentli va integrativ psixologik tuzilma, uning shakllanishi individual, ijtimoiy va akademik omillar bilan belgilanadi. Nazariy yondashuvlar (ijtimoiy o‘rganish, gumanistik va sistemali yondashuvlar) kompetentlikni nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuvchanlik bilan bog‘liqligini tushuntiradi.

Ushbu kompetentlikni rivojlantirish oliy ta’limda pedagogik strategiyalar, psixologik treninglar va texnologik vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Kompetentlikning yuqori darajasi talabaning psixologik farovonligi, ijtimoiy muhitga moslashuvi va kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlaydi [8]

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsning faqat bilim egallashi emas, balki uning **ijtimoiy muhitda samarali faoliyat yurita olishi** muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlarini shakllantirish masalasi pedagogik va psixologik tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlari shaxslararo munosabatlar jarayonida namoyon bo‘lib, ular **bilim, hissiy holat, xulq-atvor va reflektiv tahlilning o‘zaro integratsiyasi** asosida shakllanadi. Ushbu kompetentlar tarkibiy jihatdan to‘rt asosiy komponentdan iborat bo‘lib, har biri mustaqil psixologik mazmunga ega.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

1. Kognitiv komponent. Kognitiv komponent shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy idrok va muloqot jarayonlari haqidagi bilimlar bilan bog‘liq. A. A. Bodalev shaxslararo idrok nazariyasida boshqalarni to‘g‘ri tushunish ijtimoiy ta‘sir samaradorligini belgilashini ta‘kidlaydi [6]

R. S. Nemov esa muloqotni ongli boshqariladigan jarayon sifatida talqin qiladi. [7]

2. Emotsional komponent. Emotsional komponent empatiya, hissiy barqarorlik va emotsional boshqaruvni o‘z ichiga oladi. D. Goleman emotsional intellekt nazariyasida empatiyani ijtimoiy muvaffaqiyatning markaziy omili sifatida ko‘rsatadi [8]

K. Rogers gumanistik psixologiyada empatik munosabat va shartsiz qabul qilishni muhim deb hisoblaydi [3].

3. Xulq-atvoriy komponent. Xulq-atvoriy komponent shaxsning real muloqotdagi harakatlarida namoyon bo‘ladi. A. Bandura ijtimoiy o‘rganish nazariyasida xulq-atvor kuzatish va taqlid orqali shakllanishini asoslaydi [2]. L. S. Vygotskiy shaxs rivojlanishini ijtimoiy muhit va faoliyat bilan bog‘laydi [3].

4. Refleksiv komponent. Refleksiv komponent shaxsning o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatidir. I. A. Zimnyaya refleksiyani kompetentlikning ajralmas qismi deb biladi [10]. S. L. Rubinshteyn ong va faoliyat birligi tamoyilini ilgari suradi [5]

Muhokama. Talabaning o‘zlashtirayotgan kompetentligi ko‘p jihatdan u yashayotgan ijtimoiy muhitga bog‘liq. Oila, do‘stlar, o‘qituvchilar, ommaviy axborot vositalari – bularning barchasi talabaning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi va jamiyatdagi o‘rnini belgilaydi. Yaxshi tashkil etilgan akademik muhit, mehribon va qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini, mas‘uliyat hissini oshiradi. Aks holda, salbiy muhitda shakllangan shaxsda passivlik, befarqlik, ijtimoiy rollarni bajara olmaslik holatlari kuzatiladi [5, 9].

Talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta‘sir kompetentlari ko‘p komponentli, murakkab va integrativ tuzilma bo‘lib, kognitiv, emotsional, xulq-atvoriy va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi. Ushbu kompetentlar talabaning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy tayyorgarligining muhim omili hisoblanadi [3, 10].

1. Kognitiv komponentning ilmiy tahlili - kognitiv komponent shaxsning ijtimoiy-psixologik hodisalar haqidagi **tizimli bilimlari** bilan belgilanadi. U ijtimoiy idrok, shaxslararo munosabatlar qonuniyatlari, muloqot mexanizmlari hamda guruh dinamikasi haqidagi tushunchalarni o‘z ichiga oladi [6, 7].

Psixologiya fanida (A. A. Bodalev, R. S. Nemov) ta‘kidlanishicha, shaxsning boshqalarga ta‘sir ko‘rsatishi avvalo **ijtimoiy vaziyatni to‘g‘ri anglash va tahlil qilish qobiliyatiga** bog‘liq [6, 7]. Talaba ijtimoiy holatni idrok eta olmasa, uning ta‘siri tasodifiy yoki salbiy xarakter kasb etadi. Demak, kognitiv komponent ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish, shaxslararo munosabatlar sabab-oqibatlarini anglash, muloqot jarayonida ongli qaror qabul qilish uchun nazariy asos vazifasini bajaradi [1].

2. Emotsional komponentning ilmiy tahlili - emotsional komponent shaxsning **hissiy sezgirligi va emotsional regulatsiyasi** bilan bog‘liq bo‘lib, empatiya, bag‘rikenglik va hissiy barqarorlikni qamrab oladi. Ijtimoiy-psixologik ta‘sir jarayonida hissiy omil yetakchi rol o‘ynaydi, chunki insonlar ko‘pincha mantiqdan ko‘ra hissiyotlar orqali ta‘sirni qabul qiladilar [3, 8]. Zamonaviy tadqiqotlarda emotsional kompetentlik ijtimoiy moslashuvning muhim ko‘rsatkichi sifatida qaraladi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Talabaning boshqalarning hissiy holatini tushuna olishi uning muloqotdagi samaradorligini oshiradi va ijtimoiy ziddiyatlarning oldini oladi. Ilmiy nuqtayi nazardan, emotsional komponent shaxslararo ishonchni shakllantiradi, ijobiy psixologik muhitni ta’minlaydi, ijtimoiy ta’sirning insonparvarlik xarakterini belgilaydi [8].

3. Xulq-atvoriy komponentning ilmiy tahlili - xulq-atvoriy komponent ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlarining **amaliy ifodasi** bo‘lib, talabaning real muloqot jarayonidagi harakatlari orqali namoyon bo‘ladi. Bu komponent shaxsning muloqot strategiyalarini tanlashi, ijtimoiy rollarni bajarishi va nizolarni hal etish usullarida ifodalanadi. [2, 9] Pedagogik-psixologik tadqiqotlarda xulq-atvoriy komponent kompetentlikning eng ko‘zga tashlanadigan qismi sifatida e’tirof etiladi, chunki aynan shu bosqichda bilim va hissiyotlar **ijtimoiy faoliyatga aylantiriladi**. Xulq-atvoriy komponentning ilmiy ahamiyati shundaki, u: ijtimoiy ta’sir samaradorligini belgilaydi, shaxsning ijtimoiy yetuklik darajasini ko‘rsatadi, jamoaviy faoliyat natijadorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [7].

4. Refleksiv komponentning ilmiy tahlili - refleksiv komponent shaxsning o‘z faoliyatini **ongli tahlil qilish va baholash qobiliyati** bilan tavsiflanadi. U shaxsning o‘z xatti-harakatlari natijalarini anglab yetishi, ijtimoiy tajribani qayta ko‘rib chiqishi va kelgusida uni takomillashtirishga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda refleksiya shaxs rivojlanishining oliy darajasi sifatida qaraladi (I. A. Zimnyaya). Refleksiv komponent mavjud bo‘lmagan taqdirda, ijtimoiy-psixologik ta’sir mexanik va barqaror bo‘lmagan xarakter kasb etadi. Shu bois refleksiv komponent - shaxsiy rivojlanishni ta’minlaydi, ijtimoiy xatolarning takrorlanishining oldini oladi, kompetentlarning uzluksiz takomillashuviga xizmat qiladi. Talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlari **ko‘p komponentli, murakkab va integrativ tuzilma** bo‘lib, kognitiv, emotsional, xulq-atvoriy va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi. Ushbu kompetentlar talabaning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy tayyorgarligining muhim omili hisoblanadi [10].

Xulosa. Talabalarda o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentlari — bu shaxsning ijtimoiy muhit bilan samarali o‘zaro ta’sir ko‘rsatish qobiliyati bo‘lib, u “kognitiv, emotsional, xulq-atvoriy va refleksiv komponentlar” asosida shakllanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu komponentlarning uyg‘unligi talabaning “psixologik farovonligi”, “ijtimoiy moslashuvchanligi” va “shaxsiy rivojlanishi”ga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Kognitiv komponent ijtimoiy vaziyatlarni idrok etish va tahlil qilish orqali ongli qaror qabul qilishni ta’minlasa, emotsional komponent empatiya va hissiy boshqaruv orqali ijtimoiy muhitga moslashuvchanlikni oshiradi. Xulq-atvoriy komponent bilim va hissiyotlarni amaliy faoliyatga aylantiradi, refleksiv komponent esa shaxsning o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish va tajribadan xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Natijada, o‘zaro ijtimoiy-psixologik ta’sir kompetentligi nafaqat talabaning “individual rivojlanishi va kasbiy tayyorgarligi”, balki “jamoaviy hamkorlik va ijtimoiy muhitdagi samarali faoliyat” uchun ham muhim fundament sifatida qaraladi. Shu bilan birga, ushbu kompetentlikni rivojlantirish oliy ta’lim muassasalarida pedagogik va psixologik strategiyalarni ishlab chiqishda “nazariy va amaliy ahamiyatga ega”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bandura A. Social learning theory. – Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1977. – 247 p.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

2. Бодалев А. А. Личность и общение. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. – М. : АСТ, 2008. – 478 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.
5. Немов Р. С. Психология : учеб. пособие : в 3 т. – М. : ВЛАДОС, 2003. – Т. 3. – 432 с.
6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ. – М. : Прогресс, 1994. – 480 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
9. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 38 с.
10. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для вузов. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 384 с.